

Asia: VN/20605/2025

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi hyvinvointialueesta annetun lain muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta (kohdennettu alijäämän kattamista koskevan määräjän jatkaminen)

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

SOSTE tarkastelee asiaa sosiaali- ja terveyspalveluita tarvitsevien ihmisten näkökulmasta, ja kannattaa lisääjän antamista hyvinvointialueille alijäämien kattamiseen.

SOSTE kuitenkin katsoo, että sääntelyä pitäisi muuttaa siten, että kaikki hyvinvointialueet saisivat lisäämää alijäämien kattamiseen, jotta ihmisten lakisääteiset oikeudet palveluihin pystytään turvaamaan alueellisesti yhdenvertaisesti. Alijäämien nopea kattaminen vähentää väistämättä hyvinvointialueiden lakisääteisiin palveluihin käytettävissä olevaa rahaa, mikä näkyy palvelunkäyttäjille palveluiden saatavuuden heikentymisenä. Jos taloudellisesti heikommin pärjäävät hyvinvointialueet joutuisivat edelleen kattamaan alijäämänsä alkuperäisessä määräjassa, kärsijöiksi joutuisivat erityisesti näillä alueilla asuvat ihmiset.

Sote-uudistuksen tavoitteena oli parantaa palveluiden saatavuutta ja laatua sekä hillitä kustannusten kasvua. Hyvinvointialueiden ensimmäisinä toimintavuosina syntyneiden alijäämien takia uudistuksen ensimmäisinä vuosina on keskitytty lähinnä jälkimmäiseen. Esityksen perusteluista todetaan, että usealla hyvinvointialueella vuosina 2023–2024 kertyneiden alijäämien kattaminen määräjassa vuoden 2026 loppuun mennessä edellyttäisi edelleen mittavaa kustannusten vähentämistä v. 2026. Keväällä 2025 laaditun arvion perusteella yhteensä 17 alueen tulisi alentaa kustannuksiaan.

Esityksen mukaan kattamisvelvoitteen pidentämisellä ”palkittaisiin” niitä hyvinvointialueita, jotka ovat valtiovarainministeriön mittareilla ”määrätietoisesti toteuttaneet toimia taloutensa tasapainottamiseksi voimassa olevan sääntelyn mukaisesti ja siten saaneet kuluvan vuoden osalta taloutensa tasapainoon, mutta joiden ei kuitenkaan ole mahdollista noudattaa voimassa olevaa hyvinvointialuelain 115 §:n 2 momentin mukaista sääntelyä uudistuksen alkuvuosina kertyneen alijäämän osalta.”

Alkuvuodesta 2025 hyvinvointialueiden johdolle ja sosiaalityöntekijöille toteutetun Sosiaalibarometrin tulosten perusteella velvoite kattaa talouden alijäämät jo vuoden 2026 loppuun mennessä on johtanut alueilla erittäin laajoihin säästötoimiin, kuten toimipisteiden sulkuihin, henkilöstövähennyksiin, digipalvelujen lisäämiseen, asiakasmaksujen korotuksiin ja kiristykseen palvelujen myöntämisessä. Tämä on vastaajien mukaan johtanut monin paikoin riittämättömiin palveluihin ja jopa lakisääteisten palvelujen vähentämiseen.

Nämä valtiovarainministeriön näkökulmasta määrätietoiset toimet talouden tasapainottamiseksi ovat Sosiaalibarometrin mukaan johtaneet siihen, että palvelut koetaan riittämättömiksi asiakkaiden tarpeisiin nähden. Vastaajat toivat esille, että tukea tarvitsevia ihmisiä on enemmän ja asiakkaiden tilanteet ovat aiempaa vaikeampia. Kustannussäästöissä on tiukennettu tuntuvasti palveluun pääsyn kriteerejä ja riittämättömät palvelut jonoutuvat. Palveluihin hakeutumista voivat estää myös korkeat asiakasmaksut. Yleensä asiakkaiden tai yksittäisen väestöryhmän kannalta riittämättömät palvelut otti esille yli puolet sosiaalityöntekijöistä ja noin kuudesosa sote-johtajista. Erityisesti nostettiin esille mielenterveysongelmia kokevat, ikäihmiset, asumisen tukea tarvitsevat, heikossa taloudellisessa tilanteessa olevat ihmiset ja päihdeongelmaiset.

SOSTEn jäsenjärjestöt edustavat heikoimmaissa asemassa olevia ihmisryhmiä kuten pitkäaikaissairaita, vammaisia, ikääntyneitä, mielenterveys- ja päihdekuntoutujia sekä heidän omaisiaan. Jäsenistöltä on tullut huolestuttavaa viestiä lakisääteisten oikeuksien toteutumisesta eri hyvinvointialueilla. Viesteissä toistuu, että palvelua saa suhteessa tarpeeseen liian vähän tai lyhyen aikaa, ja että hyvinvointialue määrittää asiakkaan palveluntarpeen asiakkaan oman kokeman tarpeen sijaan. Hyvinvointialueilla on tiukassa taloustilanteessa luovuttu ostopalveluiden käytöstä, vaikka oma palvelutuotanto ei vielä vastaa asiakkaiden tuen tarpeisiin. Asiakkaat eivät saa tarvitsemaansa palvelua, saavat sitä vain osittain tai saavat täysin väärää palvelua. Tämä koskee etenkin heikoimmassa asemassa olevien sosiaalipalveluita. Hyvinvointialueet eivät ole pystyneet noudattamaan lainsäädäntöä kiireettömän erikoissairaanhoidon hoitoon pääsyn määräajoissa, johon lainvalvojakin on äskettäin viimein puuttunut.

Hyvinvointialueilla on jouduttu ristiriitaiseen tilanteeseen, kun ne joutuvat tasapainoilemaan järjestämisvastuun ja taloutta ohjaavan lainsäädännön välillä. Oikeuskansleri on katsonut ratkaisussaan, että hyvinvointialueet eivät voi jättää palveluita hoitamatta alijäämän vuoksi. Ihmisten perusoikeudet menevät siis alijäämien kattamisen edelle. Toisaalta Itä-Suomen hallinto-oikeus linjasi äskettäin, että hyvinvointialueen talousarvio oli lainvastainen, koska se ei noudattanut hyvinvointialuelain 115 pykälän 2 momentin sääntelyä alijäämien kattamisesta.

Hyvinvointialueille ei kuitenkaan olla myöskään myönnetty hyvinvointialueiden rahoituslain mukaista lisärahoitusta, jota lain mukaan on mahdollisuus ja oikeus saada, mikäli yksittäisen alueen rahoitus ei riitä palveluiden tuottamiseen ja asukkaiden lakisääteiset perusoikeudet vaarantuvat.

SOSTE katsoo, että järjestämisvastuun ja rahoituksen välinen ristiriita vaatii kestävästä ratkaisusta ja esittää parlamentaarisen työryhmän perustamista kehittämään sosiaali- ja terveystalouden palvelujärjestelmän rahoitusta pitkäjänteisesti.

Ojanen Minttu
SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry